

יז ע"א

[א-ב] לחמש - לשלש נ"א. בשבע אפי' - תא"מ.

אור אליהו

וטפח, באמה שהיא יתרה על חברתה טפח". ומפרש והולך כו' וההראל כו'. כלומר, אחר שאמר הכתוב שישנן שתי מדות למזבח, החל הכתוב לפרט "וחיק האמה" כו' היינו שיסוד המזבח נמדד באמה בת ה' טפחים¹². והוא הדין לסוכב המזבח, לקרנות ולגגו של מזבח הזהב¹³. ואילו שאר מדות המזבח, היינו מה שמוזכר בהמשך וההראל כו' נמדד באמה גדולה של ו' טפחים¹⁴.

[א-ב] בגמ': "אמר רב גידל אמר רב, שלשה בחמש אסורין, בשבע מותרין. אמרו ליה אמר רב הכי. אמר להו, אורייתא נביאי

וכתיבי דאמר רב הכי. אמר רב אשי, מאי קשיא, דילמא הכי קאמר: הוצרכו לשש והקיפו בשבע - אפילו בשבע מותרין, לא הוצרכו אלא לחמש והקיפו בשבע - אפילו בחמש אסורין". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ועל גירסא זו לכאורה קשה: א. רב אשי לא השווה מידותיו בפירושו לדברי רב, שלגבי "בשבע" פירש שהכוונה לכמות הסאים שהקיפו בפועל, ואילו לגבי "בחמש" פירש שהכוונה לכמות הסאים שהוצרכו¹⁵, והיה צריך גם לגבי "בחמש" לפרש שהכוונה לכמות הסאים שהקיפו בפועל¹⁶. ב. רק לגבי הכמות שהקיפו בפועל שייך באמת לומר "אסורין"¹⁷.

מהלשון ולגבי "בחמש" פירש "לא הוצרכו אלא לחמש", ואילו לגבי "בשבע" פירש "והקיפו בשבע".

16. וכן הקשה הר"ן בשם הרשב"א (אמנם לפנינו ברשב"א אינו): "הקשה הרשב"א ז"ל, ומאי דוחקיה דרב אשי לאוקומי בהכי, ואמאי לא מפרש אחמש דקאי אהקף, כי היכי דמפרש שבע, לוקמה בחד גונא ולימא הכי: 'הוצרכו בו לשלשה אסורין, הוצרכו לשש והקיפו שבע מותרין'".

והנה הב"י (שם) הביא את דעת המרדכי: "ומיהו כתב שם המרדכי (ס"ה תפג) דהיינו בשהקיפו יותר על שש, אבל אם לא הקיפו יותר על שש, ואף על פי שיש סאתיים פנוי, כיון שהם שלשה שרי". וכתב בשו"ת תורת מרדכי (או"ח ס"ה עט) שמכח הקושיא הנ"ל מוכח כדברי המרדכי, שלכך אי אפשר היה לומר "לא הוצרכו אלא לשלש והקיפו בחמש - אסורין", שכיון שלא הקיפו יותר משש סאין, אלא רק חמש סאין (אע"פ שהוצרכו רק לשלש, ויש סאתיים פנויים) - מותר. וכתב שכן הוא דעת האשכול (ס"ה טו). וכן מבואר מתירוץ הרשב"א

12. וכן כתב המלבי"ם (שם): "ומפרש וחיק האמה, ר"ל החיק, שהוא עליית היסוד, היה באמה סתם בת חמש, וכן היה אמה רחב, מה שהיה היסוד רחב אמה על הסוכב, היה גם כן אמה באמה בת חמש".

13. וכן כתוב באליהו רבה (שם): "וחיק האמה - וחיק של המזבח האמה היא אמה דאמרית, דהוה בת ה' טפחים, וזהו יסוד. ואמה רוחב - רחב, נמי אמה דאמרית, דהוה בת ה' טפחים, וזהו סוכב. וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד - מאמצעיתו כדפירש"י. וזה גב המזבח - זהו מזבח הזהב, גבו נמי אמה בת ה' טפחים".

14. וכן כתב באליהו רבה (שם): "וקאמר קרא דמדות המזבח שתי אמות, חדא אמה בת ה' טפחים, וחדא אמה וטפח, דהוה בת ו' טפחים. וקאזיל וקמפרש הנך דאמה בת ה' טפחים, ושאר מדות המזבח באמה וטפח דהוה בת ו' טפחים".

15. וכן משמע גם מדברי רב עצמו, שצריך להשוות את המידות, שכן בשניהם נקט לשון דומה: "בחמש" "בשבע", ואילו רב אשי שינה

יה ע"א

[א] גמ' דיו מנודה שבה יונה בית שתי נתקלל במדה שלשה סימן - כצ"ל.

אור אליהו

[א] בגמ': "דיו מנודה שבה יונה בית שתי נתקלל¹⁹ במדה שלשה סימן" – כן צריך לומר²⁰. והם סימן לתשעת המימרות של רבי ירמיה בן אלעזר שיובאו בהמשך, ואלו הם: א. "אמר רבי ירמיה בן אלעזר, דיו פרצוף פנים היה לו לאדם הראשון" כו'. ב. "ואמר רבי ירמיה בן אלעזר, כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין, ושידין, ולילין" כו'. ג. "ואמר רבי ירמיה בן אלעזר, מקצת שבחו של אדם אומרים בפניו, וכולו שלא בפניו" כו'. ד. "ואמר רבי ירמיה בן

אמנם בש"ס של רבינו במקום תיבת "לחמש" כתב "לשלוש", ומה שכתוב "בשבע אפילו", תיבות אלו היו מחוקות. והיינו שכך צריך לגרוס בגמ': "אמר רב אשי, מאי קשיא, דילמא הכי קאמר: הוצרכו לשש והקיפו בשבע - אפילו בשבע מותרין, לא הוצרכו אלא לשלוש והקיפו בחמש - אסורין". נמצא לפי גירסא זו, שאכן רב אשי השווה מידותיו, שבין לגבי "בחמש" ובין לגבי "בשבע" פירש רב אשי שהכוונה לכמות הסאים שהקיפו בפרועל¹⁸.

פנוי כו' דלא כתב כן, וכן הריטב"א. וכתב דסיפא ובלבד שלא יהיה פנוי קאי אף לר"י בר' יהודא ואסיפא כי ברישא א"א ע"ש שכתב כן בפשיטות". ומשמע קצת שדעת רבינו נוטה לומר כדברי רש"י. וכן מבואר מהגהת רבינו כאן שסובר בזה כרש"י. 17. מה שאין כן לגבי כמות הסאים שהוצרכו להקיף לא שייך לומר "אסורין". 18. ולפי גירסא זו אין ראיה לשיטת המרדכי, ואדרבא יש ראיה לשיטת רש"י, שבכל מקרה שיש סאתיים פנויים אסורים, ועיין הערה 16. 19. כך היא הגירסא בהגהות הגר"א שלפנינו בש"ס ווילנא. אמנם במגילת סמנים הביא את הגהות רבינו וגרס: "נתקללה". וכן לכאורה מסתבר, שכן במימרא של רבי ירמיה בן אלעזר מוזכר "נתקללה" (ואולי היה כתוב נתקלל, והוא קיצור של נתקללה). 20. ובדקדוקי סופרים (אות נ) הביא שכן הוא בכת"י אוקספורד (רק ששם גורסים "יונין" במקום יונה, ו"במדת" במקום "במדה"). וכעין זה בדפוס קושטא: "דיו למנודה שבה יונה בית חרוב מתקלקל בבירות שלשה" ("מתקלקל" נראה ט"ס וצ"ל מתקלל, "בבירות" אין לו לכאורה שום מובן וצ"ע). ובכת"י וטיקן 109 א הגירסא היא: "ר' יהודה למנודה שבה יונין בית

שהובא בר"ן הנ"ל ע"ש. אמנם מתירוץ הר"ן על הקושיא הנ"ל מבואר שלא סובר כמרדכי, אלא גם כאשר מקיפים פחות משש סאין, אם יש סאתיים פנויים אסורים ע"ש. וכן מבואר מרש"י (ד"ה א): "לא פנוי מכלים - כלומר: שיש בין המחיצות בית סאתים פנוי, שלא היו צריכין לו, ואף על גב דאינהו שלשה, אם אין צריכין אלא לבית סאתים והקיפו ארבע סאין - נמי בטלי מחיצות". והנה השו"ע (שס, א) פסק כדברי המרדכי: "במה דברים אמורים, כשהקיפו יותר על שש סאין, אבל אם לא הקיפו יותר על שש סאין, אף על פי שיש סאתים פנוי, כיון שהם שלשה, מותר". והקשה הט"ז (ס"ק ב) על הב"י מדוע לא הביא שרש"י חולק בזה על המרדכי. והוסיף הט"ז שהטור ושאר פוסקים (כגון רמב"ם שבת טז, יב) לא חילקו בין אם מקיפין פחות משש סאין או יותר משש סאין, ומשמע שבכל מקרה שיש סאתיים פנויים אסורים. ורבינו בביאורו על השו"ע (שס) כתב: "במה דברים אמורים - מדאמר רב לא הוצרכו כו' ולא קאמר לא הוצרכו אלא לד' והקיפו ו', ועוד דחכמים להקל על ר"י בר' יהודה, ור"י ב"י לא אמר ובלבד, וכן משמע נותנין כו' ובלבד דמשמע דמה שהן באין להוסיף על ריב"י ובלבד כו'. וערש"י ד"ה לא